

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ АСПЕКТІВ ЕТНІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗАКАРПАТТІ В 90-ті рр. ХХ ст. ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ОБЛАСНОЇ ПРЕСИ

Початок 90-х рр. ХХ ст. на Закарпатті ознаменував, крім кардинальних змін у соціально-політичному житті, складання особливої ролі ЗМІ, зокрема преси, в моделюванні суспільних процесів. Крім суто інформативної функції (аналіз розвитку тих чи інших подій), преса "будує" реальні майбутнього, пропагує та рекламує певні суспільно-політичні явища і процеси. Таким чином, преса часто визначає окремі тенденції розвитку проблемних аспектів людської життєдіяльності. Це, зокрема, стосується висвітлення "етнічної проблематики", окремих аспектів перебігу етнічних процесів в краї.

Метою нашої роботи є аналіз основних аспектів етнічних процесів на Закарпатті в 90-х рр. (етнодемографічні процеси, етнополітичне та етнокультурне життя етнопонаціональних меншин краю, діяльність національно-культурних товариств, русинська проблематика) на основі проведеного контент-аналізу окремих обласних газет.

У розвідці спробуємо на основі контент-аналізу обласної преси 90-х рр. розв'язати наступні *завдання*:

- прослідкувати особливості політизації етнічного фактору на Закарпатті в умовах державної незалежності України;
- аналітично визначити висвітлення суспільно-політичної інформації ("етнічної проблематики") з точки зору державної етнополітики;
- виділити тематичну спрямованість публікацій;
- проаналізувати наявні тенденції у висвітленні етнічної проблематики в ретроспективі;
- окреслити векторну спрямованість, акценти в статтях окремих газет.

Для цього визначимо об'єкт та предмет дослідження. Власне, об'єктом нашого дослідження виступають наступні періодичні видання області: "Закарпатська правда" (1990-1996 рр.), "Новини Закарпаття" (1991-1999 рр.), "Єдинство-плюс" (1991-1998 рр.), "РІО-інформ" ("Р.І.О.") (1997-1999 рр.), "Срібна Земля" (1994-1999 рр.), "Срібна Земля-Фест" (1996-1999 рр.).

Вказана вибірка зумовлена наступними об'єктивними причинами. По-перше, названі видання хронологічно охоплюють

досліджуваний період. По-друге, періодика представляє різновекторні суспільно-політичні орієнтації населення області. По-третє, вказані газети виходили найбільш масовими тиражами, були найбільш читабельними у свій час. По-четверте, багато інших резонансних періодичних видань, які нами не аналізуються (наприклад, "Орбіта-логос", "Соціал-демократ", "Вісті тижня", "Європа-Центр" та ін.) почали виходити досить пізно; інші ("Карпатська Україна", "Карпатська правда", "Карпатський край", "Подкарпатська Русь" та ін.) виходили вкрай нерегулярно або згодом припинили своє існування.

Предметом дослідження стала "етнічна проблематика", як прояв феномену етнічності в умовах становлення нової держави. Зокрема, це - висвітлення етнодемографічних процесів, етнополітичного та етнокультурного життя етнічнонаціональних меншин області, діяльності національно-культурних товариств, організацій, наукові студії з проблем міжетнічних відносин в краї, дискусії довкола русинства.

Принципово зауважимо, що нами не брались до уваги публікації історико-ретроспективного характеру, також публікації із виключно етнографічним навантаженням. Ми сконцентрували увагу на висвітленні "етнічної проблематики" саме 90-х рр. ХХ ст. Тобто, як висвітлювалися поточні проблеми розвитку етнічних процесів в умовах української державності, яким чином аналізовані публікації формували громадську думку як елемент комунікативних технологій в галузі PR (public relations).

Також зазначимо, розрахунки будуться на основі *проблемно-хронологічного принципу*. Ми дотримуємось *історико-ретроспективного методу* дослідження у поєднанні із *аналітико-соціологічним методом*, що вплинуло на результати дослідження об'єктивним чином.

На наш погляд, саме вказані нижче одиниці аналізу "етнічної проблематики" (на основі опрацьованої джерельної бази) повною мірою репрезентують основні тенденції протікання етнічних процесів на Закарпатті в 90-ті рр. ХХ ст. Крім цього, застерігаємо про можливі похибки у кількісному плані аналізованих тематичних одиниць. Однак, у відсотковому відношенні можливі кількісні похибки не впливають якимось чином. Загальні тенденції висвітлення "етнічної проблематики" (які аналізуються нами нижче) в обласній періодиці 90-х рр. суть безперечними і визначаються саме так, як ми представляємо їх в таблицях.

Спробуємо побудувати виклад матеріалу нашої розвідки: 1) у формі "читання" складених таблиць і графіків, 2) у формі аналізу

предмету дослідження відповідно до вказаних нами вище видань, 3) окремих зауважень на перспективу дослідження (емпіричних умовисновків).

1. *"Читання" таблиць: графіків (динаміка висвітлення русинської проблематики).*

Із наведених таблиць бачимо, що найбільш продуктивно в плані висвітлення "етнічної проблематики" за вказаний період працювали газети "Новини Закарпаття", "Закарпатська правда", "Єдинство-плюс". Наукові публікації присвячені міжетнічним відносинам, окремим аспектам етнічних процесів на Закарпатті в 90-ті рр. найбільш повно представлені в "Новинах Закарпаття", "Закарпатській правді".

Повідомлення, розгорнуті статті про міграційні проблеми сучасності, затримання нелегалів і т.п. дедалі прогресують на сторінках обласної періодици. Такий факт зумовив виділення нами окремих одиниць аналізу- "етнодемографічні процеси" та "нелегальна міграція".

Чисельними постали газетні публікації про життя етнічнонаціональних меншин краю (угорців, росіян, румунів, циган, словаків, німців, євреїв). Переважають у своїй масі публікації про угорську національну меншину, циган Закарпаття, в газеті "Єдинство-плюс" більшість публікацій присвячена російській національній меншині краю.

Окремою одиницею аналізу виділяємо "русинську проблематику", активне висвітлення якої розпочалося в 1990 р. на сторінках "Закарпатської правди". Ця одиниця аналізу переважає у всіх аналізованих періодичних виданнях. Інший бік проблеми, що в одних газетах ("Єдинство-плюс", "РІО-інформ" ("P.I.O."), "Новини Закарпаття") проблема висвітлюється в руслі домагання особливого статусу русинам краю, переважно діячам русинських національно-культурних товариств; в інших ("Срібна Земля", "Срібна Земля-Фест") проблема засуджувалася як інспірована акція антиукраїнських сил, в "Закарпатській правді" був представлений плюралізм думок щодо русинства, проблеми автономізації краю.

Втім, зауважимо, як видно із побудованих графіків, русинська проблематика практично у всіх виданнях за вказаний період пройшла умовно кажучи свій "пік", "піднесення" (початок 90-х рр.) та "спад" (друга половина 90-х рр.).

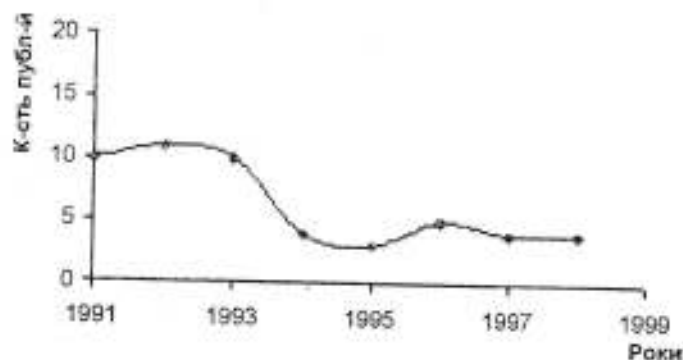
II. *Аналіз предмету дослідження.*

Спробуємо розкрити окремі особливості висвітлення "етнічної проблематики", пріоритети "інформаційної етнополітики" певних газет.

- "Єдинство-плюс" -

РОКИ/ Одиниці виміру	Наукові запитання проблеми	Діяльність національно- культурного товариства	Русини і за проблеми	Публікації агітаційно- політичного характеру	УГОР Ш	РОСІЯ РУС	РУМУ НИ	ЦЕНТРА НИ	СЛОВАКІЯ	СІМЕД	Всього
1991	1	1	10		3	5		2	1		23
1992		2	11	8	3	10	1	11	2	3	51
1993		2	10	15	6	9		4	2	4	52
1994		1	4	13	4	10	4			2	38
1995		1	3	4	3	11	4	2	1		29
1996			5	4	3	6	1	2	1		22
1997			4		4	5		2	2		17

Єдинство-плюс

1998	4	7						11
------	---	---	--	--	--	--	--	----

1. "Єдинство-плюс". Із наведеної таблиці бачимо, що головними пріоритетами газети (почала виходити із 1 січня 1991 р. як орган обкому КПУ) стало: 1) висвітлення перипетій довкола русинського руху на Закарпатті; 2) показ етнокультурного життя росіян області; 3) публікація статей антиукраїнського характеру

у формі полеміки із газетою "Срібна Земля". Останню одиницю впливу виділяємо в силу чіткого курсу статей, а саме-координованою із національно зорієнтованими представниками окремих політичних партій, громадських організацій області. Саме такий підхід характерний для аналітичних статей-передавань головного редактора Є.Морозова, публікацій В.Зубача, В.Шемета та ін. [1].

"Єдинство-плюс" регулярно публікувала хроніку, новини "Русского дома", особливо інформацію про культурно-освітні заходи національно-культурного товариства росіян краю. Крім цього, в окремих публікаціях навіть ставилось питання про захист російської мови, культурних надбань росіян в умовах української державності [2].

Аналіз публікацій, присвячених русинському руху, засвідчує пропагування, творення іміджу підтримки політичного русинства на теренах Закарпаття, особливо в 1991-1993 рр. [3].

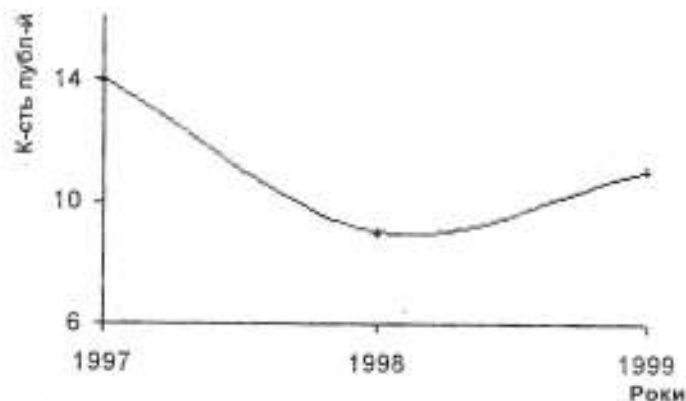
Як бачимо, в "Єдинство-плюс" майже зовсім не публікувались результати, матеріали наукових досліджень етнічних процесів на Закарпатті. Окремий виняток становить розгорнута стаття- бесіда із І.Миговичем про нові явища в міжнаціональному спілкуванні на Закарпатті в умовах розвалу СРСР. Міжетнічні відносини на Закарпатті характеризувались в публікації як приклад мирного інтернаціонального співжиття ряду етнічних спільнот краю, вказувалось на нові тенденції етнічного розвитку краю- проблема русинства [4]. Загалом подібні ідеї протягом тривалого часу пропагувались на сторінках "Єдинства-плюс" [5].

2. "РІО-інформ" ("P.I.O."). Характерною ознакою "РІО-інформ" ("P.I.O.") стала інформація (в кожному номері) статистики Ужгородського міського відділу ЗАГСу щодо народжуваності та смертності, шлюбів і розлучень серед жителів м. Ужгорода, традиції якої згодом перейняла "Європа-Центр".

- "РІО-інформ" ("P.I.O.") -

РОКИ/ Одиниці виміру	Наукові запитання проблеми	Діяльність національно- культурного товариства	Русини і за проблеми	Публікації агітаційно- політичного характеру	УГОР Ш	РОСІЯ РУС	РУМУ НИ	ЦЕНТРА НИ	СЛОВАКІЯ	СІМЕД	Всього
1997	1	3	14	1	1		1	6	1		28
1998	2	4	9	4	1			7	1	3	34
1999		1	11	2		3	1				18

РІО-інформ (P.I.O.)

В "РІО-інформ" ("P.I.O.") публікувались ряд статей наукового змісту. Так, в рубриці "Мир глазами социолога" О.Пелін вказував на прагматизм закарпатців, сконструював схему міжетнічного простору в Закарпатті, де особлива роль у збереженні архітектури міжетнічних стосунків відводиться русинам і угорцям [6].

Лідером одиниць аналізу (тематичної спрямованості статей) є русинська проблематика. Крім чисельних повідомлень, заміток із виключно рекламним підтекстом, на сторінках газети публікувались розгорнуті статті аналітичного характеру із претендуванням на науковість [7].

Серед повідомлень про життя етновісності меншин криво переважають висвітлення проблем циганського населення області. Примітно, що в окремих випадках "циганська карта" розглядалась на "рівельських" сторінках у контексті колишнього латентного конфлікту між обласною державною адміністрацією і міською владою, політичними лідерами області С.Устичем та С.Рагушвином [8]. Однак переважають повідомлення про освітньо-виховні проблеми циганських дітей, допомогу соціально незахищеним циганам, активну громадську діяльність національно-культурних товариств циган краю [9].

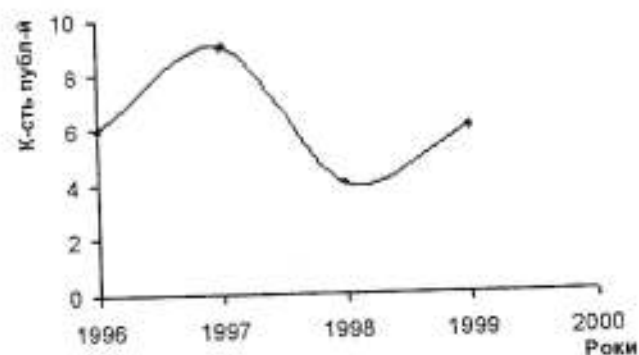
В "РІО-інформ" ("P.I.O.") досить високий показник повідомлень про нелегальних мігрантів, біженців. Оригінальними суть назви-заголовки повідомлень, статей. До прикладу: "Хотіли в Німеччину, затримали у Польщі" (1998 - 13

орній С.2), "На святвечір- 20 азятів" (1998.- 10 січня.- С.2), "Песняни міграція "перелітних нелегалів" (1999.- 3 квітня.- С.3) і т.д.

"Срібна Земля-Фест"

РІСНІ Сторінка місяця	Науково-популярні і проблемні	Етно-демографічні проблеми	Нелегальні мігранти	Діяльність національно-культурних товариств	Русинська агробізнес-сфера	УГОР-ЦІ	РУМУНИ	ЦИГАНИ	СОО-ВАЖИ	СІСНІ	ІНІ-ЦІ	Всього
1996	1			1	6	9		3				20
1997		3	5		9		1			1	1	21
1998		1	4		4			2				11
1999		1	4	2	6			4	2			19

Срібна Земля-Фест

3. "Срібна Земля-Фест". У висвітленні поточних проблем русинського руху на Закарпатті видавня зайняло державницьку позицію. Публіцистично влучними та науково обґрунтованими були серії статей С.Федаки [10]. На сторінках газети свої точки зору з цієї проблематики висловлювали О.Мишанич, О.Гавроц, І.Сирошман, В.Гарді, І.Гайник, О.Дяба та ін. [11]. Авторі загострювали акценти на національній безтактності діячів політичного русинства в краї та за кордоном,

аналізували поточні акції товариств русинського табору, вбачаючи в них загрозу соборності України.

Позитивним є факт (дуже рідко на сторінках періодики сьогодення) дискусій на сторінках "Срібної Землі-Фест". Зокрема, при висвітленні етнополітичних аспектів діяльності словацького національно-культурного товариства "Матца словенска" були представлені точки зору опонентів Л.Белая і Й.Гайніца [12].

Глибоко аналітичними, порівняно із іншими газетними замітками та повідомленнями, статтями були публікації, присвячені проблемам нелегальної міграції, біженців, мігрантського ринку праці. У цьому контексті особливо відзначились резонансні статті П.Гецка і М.Паніца [13].

У 1996 р. "Срібна Земля-Фест" (спільно з обласними громадськими організаціями, обласними осередками політичних партій) зайняла активну громадсько-політичну позицію у зв'язку із планом спорудження пам'ятного знака на Верещькому перевалі [14].

Характерними також були повідомлення про соціально-правові проблеми циган краю, діяльність громадських товариств циганської етнічної меншини, окремі культурні акції циган, зокрема ромські фестивалі і т.і. [15].

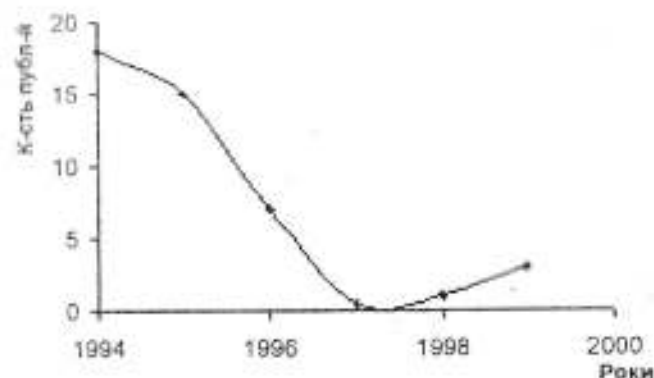
"Срібна Земля".

РОКИ: Огляд аналізу	Питання етнічної проблеми	Етнічно- субетнічні проблеми	Націоналізм як міграція	Діяльність власно- культур- товариств	Русинське пробле- матика	УГО МЦ	РОС М- М	РУМ У. М	ПМ А. М	СЛО РА- М	ІМЕНІ	СІМІ	ІСЛО- ТО
1994	6	3	1		18	3		3			1	2	37
1995	2	5		1	15	2	1	1	2				29
1996	5	2	1	1	7	3			2				21
1997				3					1	1	3		10
1998				1	1	4							6
1999			2	3	3	1			2				11

4. "Срібна Земля". Висвітлення "етнічної проблематики" газетою "Срібна Земля" за аналізований нами час умовно можна поділити на два періоди:

в 1994-1996 рр. - велика кількість аналітичних статей різноманітної суспільно-політичної інформації,

Срібна Земля

• 1997-1999 рр. - зменшення кількості, втім, якості публікацій "етнічної проблематики"; зникнення із "поля зору" розгорнутих аналітичних статей С.Федаки, О.Довгея, С.Криванича, І.Анталіка, де піднімалися проблеми етнічного характеру як обласного рівня, так світового масштабу. Це суттєво відобразилось на результаті аналізованої тематичної спрямованості статей (див. таблицю).

Як і "Срібна Земля-Фест" газета "Срібна Земля" на своїх шпальтах виступила активним поборником української національної ідеї, засуджуючи рецидиви закарпатського регіонального сепаратизму в оболонці політичного русинства.

Найбільш вдалим (з точки зору аналітичної та науково-публіцистичної вваженості) стали публікації С.Федаки. Зауважимо, що для активного впливу на читальський загаль важливим є не стільки "що" (зміст), а "як" (форма) висвітлити важливу поточну інформацію (використання "spin doctor" в комунікативних PR-технологіях). Тому, навіть заголовки публікацій С.Федаки при такому підході суть доволі резонансними. Наприклад: "Тимчасовий уряд Підкарпатської Русі" приміряв шию під московське ярмо" (1994.- 10 грудня.- С.3), "Невдала алхімія (русини чи українці)" (1995.- 26 серпня.- С.3), "Чи навчать русинів русинської мови?" (1994.- 10 вересня.- С.3), "Чи відала ліва рука, що творила права?" (1995.- 3 червня.- С.3) і т.д.

Науковими експертами із проблем етнічних процесів на Закарпатті на сторінках газети виступали М.Тиводар, Ю.Балега, П.Федака. Вчені, зокрема, зазначали про еволюцію політичного русинства на Закарпатті, зовнішні чинники модерізації русинського руху із отриманням державної незалежності України; акцентували увагу на труднощах побудови української державності через тоталітарний спадок, що проявляється у свідомості, на явищах матеріального буття, проблемах русифікації [16].

Розмаїтим було висвітлення етнокультурного та етнополітичного життя етнічнонаціональних меншин краю. Так, життя румунів краю висвітлювалося в контексті повідомлень про традиційне свято весни "Мершпор", культурно-освітні проблеми румунів області [17]. Виняток становила хіба публікація полемічного спрямування- дискусія Г.Лавера і В.Петрецького із В.Мариново [18].

Вже висвітлення етнополітичного життя угорців краю було надзвичайно резонансним. Насамперед, це пов'язано із публікаціями про розкол в Товаристві угорської культури Закарпаття і створення альтернативного Форуму угорських організацій Закарпаття на чолі з А.Далмаї, також резонансними постали публікації з приводу встановлення пам'ятного знаку на Верещькому перевалі, передвиборчі проблеми із висуненням кандидатури М.Товта [19].

Заслужовує на увагу розгорнута аналітично-проблемна стаття про циган краю О.Гавроша "Ізгої", де комплексно розглянуто проблеми соціально-економічного, політико-правового, культурно-освітнього життя циган області, вказується на етнографічні особливості циган Закарпаття [20]. Також "Срібна Земля" надала слово для виступу лідерам циганських громадських організацій, де було висловлено чимало пропозицій для оптимізації умов табірної життя циган та ін. [21].

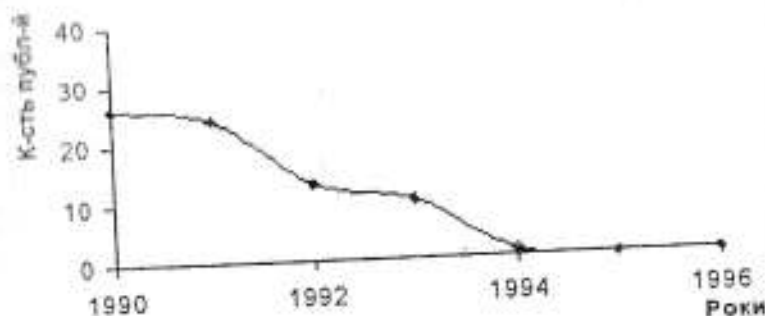
- "Закарпатська правда" -

Рок	Наук. / Од. / Аналіз	Демограф.	Нелегал.	Русинство	Діяльність / Культ.	Угорці	Русини	Росіяни	Сло. / Дан.	Церк.	Нім.	Серб.	Всього
1990	7	3	1	26	3	3	1		1	1	2		48
1991	4	1		24	1	5	1	1	1	1		2	41
1992		1		13	2	5	3		1	2	1		28
1993	2	1	1	10	7	4	1		2	1			29
1994				1	1	4		1	2	2		2	13
1995							1		2	2			3

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14

"Закарпатська правда", Періодичне видання поряд із "Новинами Закарпаття" було найавторитетнішим та

Закарпатська правда

наймасовішим. Якщо взяти за критерій кількість одиниць аналізу (тематичної спрямованості статей), то можна виділити два етапи "Закарпатської правди" у висвітленні "етнічної проблематики".

- 1990-1993 рр.- етап, що характеризується дискусією з проблеми русинства, чисельними статтями про життя етнічнонаціональних меншин краю, публікаціями про активну діяльність національно-культурних товариств, науковими та науково-публіцистичними статтями із проблем міжетнічних стосунків в області;
- 1994-1996 рр.- зниження вказаних показників, відсутність аналітичних публікацій вказаного комплексу проблем "етнічної проблематики".

Принадібно зауважимо, що, власне, дискусія із проблеми русинства розпочалась на сторінках "Закарпатської правди" в 1990 р. розгорнутою публікацією пропагандистського характеру В. Фединичина "Я- русин, мій син русин..." [22].

Ця стаття започаткувала дискусію як серед науковців, так широкого загалу читачів газети. Погляди щодо проблеми поляризувались. З одного боку, національно зорієнтовані науковці (В.Мельник, П.Чучка, Ю.Балега, О.Мишанич, І.Сенько та ін.) заперечували інспірацію реанімації русинства напередодні становлення державної незалежності України [23]. З іншого-сформувався табір підтримки ідей новітнього русинського руху

із претензіями та апеляціями щодо автономізму краю (П.Годьман, В.Зайць та ін.) [24].

Вже 1991 р. на шпальтах "Закарпатської правди" пропагувалася ідея автономного статусу області. Проблему каталізувала активна діяльність Товариства карпатських русинів (ТКР). Зокрема, прийняття декларації від 9 січня 1991 р. про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки. Як відповідь на сторінках газети з'явилась заява 17 діячів науки, культури і мистецтва Києва (вихідців із Закарпаття) та висновки робочої групи обласконкому по вивченню та правомірності питань, що були підняті в декларації ТКР [25].

В 1992 р. дискусія спрямувалася в русло підготовки різноманітних проєктів самоврядності, ідеологічних змагань ТКР і УНРЗ (Української народної ради Закарпаття) [26]. Вже 1993 р. дискусія пішла на спад. Публікації Г.Лавера, О.Данка, В.Маркуся, М.Мушинки резюмували крах русинської авантюри на теренах Закарпаття [27].

На сторінках "Закарпатської правди" активно висвітлювались проблеми соціальної адаптації етнічнонаціональних меншин краю. Цікавими, зокрема, стали науково-публіцистичні розвідки П.Кампова про словаків, румунів та євреїв Закарпаття [28]. Чисельними та змістовними були публікації І.Латка про етнокультурне буття словаків краю, діяльність Ужгородського товариства словаків, обласної "Матіци словенської" [29]. Полемічними були статті, в яких висловлювались протилежні точки зору - зокрема, дискусія про "багатство піван" [30]. Традиційними стали повідомлення про фольклорні свята словаків, румунів, німців, угорців області, що знайомило читача із особливостями етнічної культури національних меншин краю [31].

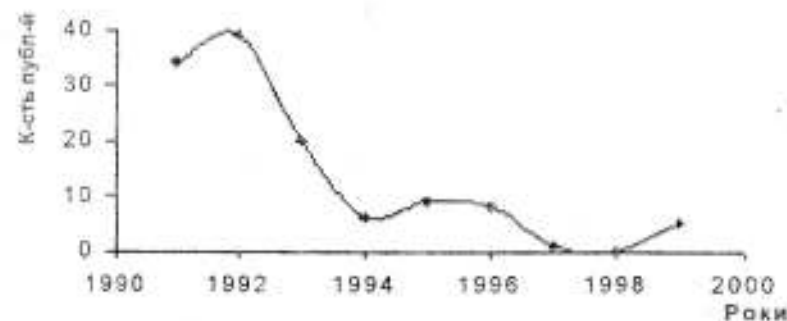
Особливе місце "Закарпатської правди" у висвітленні "етнічної проблематики" ще і тому, що наймасовіша газета області фактично стала піонером у формуванні суспільної думки щодо окремих аспектів протікання етнічних процесів на Закарпатті. Адже активне висвітлення подібної інформації залишалось табу до початку 90-х рр.

"Новини Закарпаття".

Рр./	Слов-	Укр-	Демо-	Нім-	Нім-	Рус-	Уго-	Рус-	Ро-	Слов-	Ци-	Єв-	Єв-	Вс'
Стор.	ація	ація	графія	цеган-	культури	инство	роби	музи-	ці-ни	ація	ган-	рей-	рей-	ього
1991	4		2		1	34	7	4		2	4	3		61
1992	3				4	39	11	3	1	7	1	2	3	74

1993	8			1	2	20	2	3	3	6	2	1	48
1994	2				1	6	3	1		5	6	2	30
1995				1		9	2	3	3	16	4	3	41
1996	1	5			2	8	4	1	1	1	3	4	30
1997	1	6	3	2	1			2	1	2	2	1	24
1998	2	3	6	3				2		1	4	2	26
1999	1	2	7	8	5	2			3	6	8	3	45

Новини Закарпаття

6. "Новини Закарпаття". Газета "Новини Закарпаття" новини залишається наймасовішим, доступним періодичним виданням області; характерна своїм іміджем центрального (офіційного) видання, як орган обласної Ради і ОДА. Тому, як бачимо із таблиці, для "Новин Закарпаття" характерна "урівноваженість" (подача різноманітного матеріалу) висвітлення "етнічної проблематики" по окремим одиницям аналізу.

Вийшовши у світ 1 січня 1991 р. видання активно включилось в дискусію навколо русинства поряд із "Закарпатською правдою". Вже в перших числах газети І.Гранчак на основі історико-ретроспективного аналізу обґрунтував необхідність автономного статусу області в трьох розгорнутих статтях [32]. В чисельних публікаціях науковців ідея автономії краю була підтримана і обґрунтована з економіко-правової точки зору [33]. З іншого боку, П.Чучка, Ю.Балега, М.Мушинка, В.Маркуся, І.Сенько відмежувались від такого кроку в українській етнополітиці [34].

Гостем редакції був навіть П.Магочий, який на сторінках газети вчений в загальноєвропейському контексті обґрунтував

ренесанс русинської нації [35]. І.Пол і В.Гилас висвітлювали державно-правові аспекти становлення "закарпатського народу" [36]. В.Лемак в історико-ретроспективному контексті розглянув діяльність "інтегральних націоналістів" на теренах Закарпаття [37]. В теоретичному аспекті проблема русинства була висвітлена в статті М.Васильєва [38]. І. Мигович розглядав етнічні процеси на Закарпатті в "контексті сучасних реалій", зв'язував причини зростання русинської етнічної свідомості. Домагання автономії вчений пояснював регіональним партикуляризмом, а не сепаратизмом закарпатців [39].

Однак, після 1993 р. проблема втратила актуальність, як видно із таблиці. Замість розгорнутих статей газетні публікації носять суто інформативний характер (повідомлення про русинські конгреси, конференції, видання літератури, новини русинських громадських організацій і т.д.).

Порівняно з іншими виданнями "Новини Закарпаття" за вказаний період досить обширно висвітлювали тенденції етнічнодемографічних процесів. Це, зокрема, аналітичні статті М.Товта про проблеми міграції населення області [40]. Останні три роки (1997-1999 рр.) зростає кількість повідомлень про затримання нелегалів на кордонах з сусідніми державами [41]. Акцентувалась також увага на проблемах проведення перепису населення [42].

Зауважимо, що "Новини Закарпаття" відзначаються також кількістю та якістю публікацій наукових розвідок із проблем міжетнічних відносин, окремих аспектів етнічних процесів на Закарпатті за поточний період. Свої точки зору із вказаного комплексу проблем на сторінках газети висловлювали відомі науковці: І.Мигович і А.Колібаба (проблеми ціннісних орієнтацій, етнічного та соціального самопочуття населення краю, міжетнічного контактування), М.Тиводар (етнічна історія, теоретичні та ідеологічні аспекти вивчення етнічних процесів на Закарпатті), П.Лизанець (етнополітичне та етнокультурне життя угорців Закарпаття), П.Магочій, І.Гранчак, М.Болдизар, І.Пол, М.Мушинка, В.Маркус, П.Чучка, Ю.Балега (студії із русинської проблематики).

Різномплановим стало висвітлення проблем етнічнонаціональних меншин краю. Більшість публікацій присвячена словакам, угорцям, циганам. Менше - румунам, росіянам, євреям, німцям.

Чисельними постають публікації про свято словаків краю "Словенська веселіца", культурно-освітні проблеми словацької національної меншини, діяльність словацьких національно-культурних товариств [43]. Мало місце також висвітлення

проблемних аспектів функціонування громадських організацій словаків області. Найгостріше це виразилось у публікації "Юрєдлина" діяльність", де активісти ужгородської "Матіци словенської" критикували діяльність І.Латка, наводячи конкретні аргументи [44].

Подібні звинувачення на сторінках газети висловлювали лідери національно-культурних товариств циган краю. Так, А.Пап заявляв про те, що товариства "Рома" і "Романі яг" за час свого існування (5 і 3 роки, на 1996 р.- М.З.) не вирішили жодної проблеми циган області [45]. В одній із публікацій лідери національно-культурних товариств циган області спільно виступали проти звинувачення закарпатських циган у скоєнні злочинних дій в Москві, заперечили інформацію газети "Відомості міліції" [46]. Загалом, переважали публікації про освітньо-виховні проблеми циганської етнічної меншини краю, новини табірної життя, повідомлення про "циганські ватри" і т.ін. [47].

З перших випусків "Новини Закарпаття" кожного четверга публікували уроки угорської мови (автори курсу - П.Лизанець і К.Горват). Відповідно, угорці на сторінках "Карпати ігоз со" мали можливість навчатись державній мові [48]. В часи домагання автономії (осінь 1991 р.) публікувались статті окремих представників угорської інтелігенції краю про звинувачення їх у боротьбі за автономний статус з боку "агресивних національних патріотів" [49]. П.Лизанець, В.Густі, Л.Балла окреслили культурно-освітні, мовні, політико-правові, соціально-економічні проблеми адаптації угорської національної меншини краю в умовах української державності [50].

Етнокультурне життя румунів Закарпаття висвітлювалось в основному у формі новин із сіл, де компактно проживають румуни [51]. Традиційними стали повідомлення про свято весни "Мерцішор", яке відзначають румуни краю [52].

Публікації присвячені німецькій національній меншині краю акцентують увагу на окремих етнокультурних аспектах збереження етнічної свідомості німців краю - святкування в Паланку, освітньо-виховні проблеми; із 1995 р. виходила німецькомовна сторінка "Am dorfbussen" [53].

Життя росіян краю в основному відобразилось на сторінках "Новин Закарпаття" через призму діяльності товариства російської культури "Русский дом" [54]. Подібним чином характеризувалось етнокультурне буття євреїв області. Публікації присвячені в основному діяльності єврейського національно-культурного товариства, проведенні єврейських

національних свят, днів пам'яті жертв фашистського геноциду і т.ін. [55].

III. *Окремі зауваження на перспективу (емпіричні умовисловки).* Крім вище аналізованих результатів дослідження, можна зробити деякі емпіричні умовисловки, окреслити контури майбутніх студій. Адже за останні роки (друга половина 90-х рр.) зросла кількість періодичних видань області, відтак, відбулися певні зрушення у висвітленні "етнічної проблематики".

Так, на сторінках газети "Вісті Ужгородщини" починаючи із 20 лютого 1993 р. виходить сторінка словацької національної меншини "Словацький кур'єр". Газета "Соціал-демократ" (виходить з 1 серпня 1998 р.) зпочаткувала добру традицію, яку в свій час прагнула реалізувати газета "Новини Закарпаття". А саме: висвітлення етнокультурного розвитку етнічнонаціональних меншин краю у формі сторінок національно-культурних товариств області. Власне, із перших чисел газети (до кінця 2000 р.) побачило світ близько 50 сторінок національно-культурних товариств: росіян, євреїв, угорців, словаків, румунів, німців, циган, білорусів, вірмен, поляків [56].

Зазначимо, що певним чином формується преса (окремі газети і журнали) зорієнтована на етнокультурні та етнополітичні змішти населення області. Так, тривалий час газета "Єдинство-плюс" була удобленим періодичним виданням росіян області. Зараз це місце значною мірою зайняли "Р.І.О.", "Європа-Центр", "Ехо Карпат". Традиційною угорською газетою є "Карпати ігоз со", до неї наразі долучилась газета "Прикардонний соціал-демократ". Крім цього, вже на середину 90-х рр. існував широкий спектр угорськомовних газет і журналів: "Молодь Закарпаття", "Вісті Ужгородщини", "Вісник Березівщини", "Новини Виноградівщини" (дубляжі), "Сіварянь", "Тарогото", "Пан Ішп", "Карпатодіой семле", "Ірко" [57].

Вагомими новачками є вихід у світ власних газет національно-культурних товариств циган краю "Романі яг" та "Ром сом", друкованого органу обласної культурно-освітньої організації "Матіца словенска" - "Подкарпатський словак".

Окремі періодичні видання пропагували, продовжують відстоювати русинську орієнтацію. Серед них: "Карпаторусский вестник", "Християнська родина", "Русинська бесіда", "Подкарпатська Русь", журнал "Айно". Проте вони виходять вкрай нерегулярно і несуть суто пропагандистський характер діяльності тих чи інших організацій, окремих лідерів русинського табору.

З іншого боку, газети "Карпатська Україна", "Срібна Земля", "Карпатський голос" на своїх сторінках пропагували і відстоюють відстоювати українські патріотичні гасла, дистанціюючись від популізму "повернення в лоно екс-СРСР".

Виникають деякі зауваження щодо публікацій наукових та науково-публіцистичних студій на сторінках газет та журналів області. Вкрай нерегулярно (а то взагалі не виходять) видання "Карпатський край", "Тиса", "Наш рідний край". Власне, в цих виданнях та на сторінках газет "Новини Закарпаття", "Закарпатська правда", "Срібна Земля" були започатковані добрі традиції висвітлення "етнічної проблематики" Закарпаття науковцями-істориками, етнологами, філологами, соціологами. Варто, на наш погляд, вирішити вказану проблему для оптимізації науково-освітньої, виховної практики в краї.

Підсумовуючи вищезазначене, зробимо деякі узагальнюючі висновки.

1. "Етнічна проблематика" із початку 90-х рр. зайняла вагоме місце на іпшальтах обласної періодики, формуючи певні стереотипні характеристики в суспільній думці населення. Попри різновекторну спрямованість проаналізованих нами видань, численні одиниці аналізу засвідчують наявні тенденції в комплексі етнічних процесів на Закарпатті в 90-ті рр. ХХ ст. Це добре видно із трафіків висвітлення русинської проблематики, тенденціями висвітлення етнодемографічних процесів, нелегальної міграції. Існує різниця у висвітленні етнокультурного та етнополітичного життя національних меншин краю. Ряд видань приділяють більше уваги (сам кількісний факт, не беручи до уваги негативне або позитивне спрямування статей) тим чи іншим етнічнонаціональним меншинам. Наприклад, "Єдинство-плюс" - росіянам, "Р.І.О.-інформ" ("Р.І.О.") - циганам, "Срібна Земля", "Срібна Земля-Фест", "Закарпатська правда" - угорцям, "Новини Закарпаття" - словакам.

2. Наявна інформація в обласній пресі щодо діяльності національно-культурних товариств, русинської проблематики, різнопланових етнополітичних орієнтацій національних меншин краю (зокрема, угорців) вказує на регіональні особливості політизації етнічного фактору в умовах державної незалежності України.

Водночас, особливість висвітлення суспільно-політичної інформації ("етнічної проблематики") з точки зору етнополітики у обласній пресі часом відрізняється від офіційної державної позиції або ж вона не чітко представлена. Звідси, існує проблема втілення єдиної концепції державної етнополітики на

регіональному рівні (Закарпатська область). Це стосується комплексу наступних питань: проблема трудової еміграції українців, суспільно-політичні орієнтації угорської та російської національних меншин, циганської етнічної меншини, "кльонування" національно-культурних товариств, амбіційні рецидиви русинських лідерів, проблема наукового вивчення і формулювання рекомендацій, завдань, пріоритетів у сфері державного регулювання міжетнічних відносин на Закарпатті.

Таким чином, вивчення основних аспектів етнічних процесів на Закарпатті в 90-ті рр. через призму контент-аналізу обласної преси дає підстави зробити загальний висновок про їхню істотну динаміку в умовах державної незалежності України. Вплив комплексу чинників на динаміку етнічних процесів (соціально-економічних, політико-правових, культурних, психологічних) безперечної. Також, крім цього, помітний вплив інформаційних технологій, зокрема преси, на перебіг, тенденції та спрямованість етнічних процесів на Закарпатті в останньому десятилітті ХХ ст.

1. Шемет В. Пора решать // *Єдинство-плюс*. - 1993. - 13 марта. - С.1,3; Конгрес Лиги национальностей. Украинские силы в конфронтации. Почему? // Там само. - 26 июня. - С.4; Боржава О. Ищу антиукраинцев // Там само. - 15 января. - С.1;
2. Культуру приходится защищать. Заметки с отчетно-выборной конференции Закарпатского общества русской культуры "Русский дом" // Там само. - 1994. - 16 апреля. - С.4.
3. Зубяч В. Дружба без комплексов (в Ужгородском районе праздновали венгры и русины) // Там само. - 1995. - 29 июня. - С.3; Завадяк М. Русинов пока еще больше, чем каримов (заметки участника четвертого мирового конгресса русинов) // Там само. - 1997. - 6 сентября. - С.3; Разрешат ли русинский референдум? // Там само. - 7 сентября. - С.1; С кем мы, русские? // Там само. - 5 октября. - С.2;
4. Наше неоценное богатство // Там само. - 1991. - 13 апреля. - С.2.
5. Далмай А. "Для меня все культуры, народы и языки равны" // Там само. - 1992. - 18 июля. - С.3; Пелин А. Региональный сепаратизм, эгоизм или?.. // Там само. - 1993. - 18 декабря. - С.3; Колодуша Г. Человек и национальность // Там само. - 1995. - 24 июня, 1, 8 июля. - С.3.
6. Пелин А. Между Европой и миром восточных славян // *РІО-інформ*. - 1998. - 10 березня. - С.8; Пелин О. Умови міжетнічного миру в Карпатському регіоні (проблема війни і

миру у світлі міжетнічної толерантності в Карпатах) // Там само. - 14 квітня. - С.4.

7. Фединишинець В. Чи любить професор Магочій нашу Україну? // Там само. - 1997. - 22 липня. - С.4; Фединишинець В. Хараюрі пань Сенька та іже // Там само. - 2 грудня. - С.4; Фединишинець В. Відетововати культ корінної культури // *РІО*. - 1999. - 10 квітня. - С.5; Мигонич І., Макара М. Русинство в контексті сучасного слов'янства // Там само. - 19 червня. - С.5.
8. Сошира С. Зіов ияньо себе приліпів // Там само. - 1997. - 19 липня. - С.4; Кривошанко В. Навіщо романам політичні ігри? // Там само. - 26 липня. - С.4.
9. Кривошанко В. Прийшло свято і на циганську вулицю // Там само. - 1997. - 8 липня. - С.6; Товариство "Романі яг" поповнює свої ряди // Там само. - 2 грудня. - С.2; Кривошанко В. Перший ромський дитсадок // Там само. - 1998. - 28 лютого. - С.3; Роми тигнутья до світла // Там само. - 3 березня. - С.4; Гарячі обиди для малолітніх ромів // Там само. - 21 березня. - С.3; "Романі и". Історія, культура, право // Там само. - 26 травня. - С.2.
10. Федака С. Залишити слід в історії і наслідити в ній- речі різні або хто загнав "Общество подкарпатських русинов" у підпілля // *Срібна Земля-Фест*. - 1997. - 6-12 лютого. - С.4; Його ж. Іван Туряниця залишився з портфелем... професорським // Там само. - 1-7 травня. - С.4; Його ж. Яке іхало, таке й здібало... На світовому конгресі русинів // Там само. - 19-25 червня. - С.4; Його ж. Українське слово русинської бесіди // Там само. - 25 вересня-1 жовтня. - С.4; Його ж. Два вожді-добре, а своя голова на плечах-краще! // Там само. - 1998. - 22-28 січня. - С.4; Федака С., Ільницький В. Ліпше з Україною втратити, ніж з ООН звайти // Там само. - 5-11 листопада. - С.5; Федака С. Зів'яла політика всохлої ідеї // Там само. - 1999. - 4-10 березня. - С.4.
11. Дяба О. Чим пахнуть "русинські" гроші? // Там само. - 1996. - 18-24 липня. - С.5; Гайник І. "Бесідник" із-за океану. Професор Магочі розпочинає дрейф // Там само. - 1997. - 8-14 травня. - С.14; Гароді В. Іван Туряниця- політичний труп // Там само. - 29 травня-4 червня. - С.4; Сирохман І. Батько І.Туряниці воз'сднував Закарпаття з Україною // Там само. - 1998. - 5-11 березня. - С.4; Мишанич О. Шлях політичного русинства на Закарпатті- дорога в нікуди // Там само. - 1999. - 27 травня-2 червня. - С.15; Гаврош О. На футболі і сексі розуміються всі // Там само. - 23-29 грудня. - С.4.

12. Белей Л. Філологічні "ложки дьогтю" закарпатської організації "Матіні словенської" // Там само.- 1999.- 18-24 лютого.- С.12; Гайніш Й. Політичні "ложки дьогтю" професора Л.Белея // Там само.- 11-17 березня.- С.4
13. Гецко П. Чуття "кру-кру-кру"- в чужині умру // Там само.- 1997.- 13-19 березня.- С.6; Його ж. Звідки беруться на Закарпатті "вузькооки" нелегали // Там само.- 1-7 травня.- С.6; Його ж. Калейдоскоп заробітчанських новин // Там само.- 7-13 серпня.- С.6; Папіш М. Нелегалів провія, а сам до в'язниці // Там само.- 1998.- 26 лютого-4 березня.- С.12; Його ж. Красуні з Африки намагалися перетнути кордон неподалік Берегова // Там само.- 25 червня-1 липня.- С.12.
14. Фікса П. Національна безтактність // Там само.- 1996.- 1-7 серпня.- С.5; Пам'ятного знака не буде // Там само.- 8-14 серпня.- С.16; Матуш С. Скільки коштує національна свідомість? // Там само.- 15-21 серпня.- С.5; Гаврош О. Пам'ятника не буде. Зате будуть висіки // Там само.- 12-18 вересня.- С.4.
15. Закарпатських циган у Москві закидали камінням // Там само.- 1996.- 28 листопада-4 грудня.- С.3; Ромський фестиваль в Ужгороді пройшов вдало // Там само.- 1998.- 3-9 вересня.- С.2; Папіш М. І цигана можна обдурити // Там само.- 24-30 вересня.- С.12; Фединишинцев М. Його роду 300 років // Там само.- 1999.- 8-14 липня.- С.6; Циганський рух набирає емансипованих рис // Там само.- 16-22 вересня.- С.3; Чотирьох закарпатських циган засуджено у Москві до 51 року позбавлення волі всіх // Там само.
16. Тиводар М. Політичні та теоретичні аспекти етнічних процесів на Закарпатті ХХ століття // *Срібна Земля*.- 1994.- 29 січня, 5, 12, 19 лютого.- С.11; Балага Ю. Політичне русинство і будівництво Української держави // Там само.- 17, 24 вересня, 8, 15 жовтня.- С.3; Федика П. Бібліотеки Закарпаття: джерело національного відродження чи інструмент русифікації? // Там само.- 1996.- 22 червня.- С.14.
17. Здрастуй, "Мещішор"! // Там само.- 1994.- 5 березня.- С.2; Тимша М. Відкрите небо "Мещішора" // Там само.- 19 березня.- С.10; Белзів В. "Ларіведери", Діброво // Там само.- 2 квітня.- С.2.
18. Лавер Г., Петрецький В. Чи мають румунські українські те, що в українські румуни? // Там само.- 1995.- 1 квітня.- С.3.
19. Папіш М. Арпад Далмай: "Ми нікого силоміць до форуму не тягнули" // Там само.- 1994.- 17 вересня.- С.3; Фодов Ш. Немає жодних підстав для драматизації ситуації // Там само.-

- 24 вересня.- С.3; Мокрянин І. Спорудження пам'ятного знака цвинтарю Мабуть, гисчисово // Там само.- 1996.- 22 червня.- С.2. Тут починається на велика Угорщина, а дуже великий ошадил // Там само.- 10 серпня.- С.3; Ладичець О. Не забути б не забути... // Там само.- 1997.- 6 вересня.- С.4; Саус А., Пукач Б. Подвійна мораль, що породжує подвійну політику... // Там само.- 1998.- 21 лютого.- С.5; Криванич Ф. Мясмо те, що мясмо // Там само.- 21 березня.- С.11.
20. Гаврош О. Ізгої // Там само.- 1995.- 13 травня.- С.12.
21. Адам А., Бучко Е., Навроцька С. Хто ми, роми, раби чи середньовічні кріпаки? // Там само.- 1997.- 26 липня.- С.13.
22. Фединишинцев В. Я-русин, мій син-русин... // *Закарпатська правда*.- 1990.- 14, 15 серпня.- С.2; 16 серпня.- С.3.
23. Мельник В. Неорусинство і його інтерпретатори // Там само.- 1990.- 18, 21, 22, 24 серпня.- С.3; Чучка П. Де історія, а де... // Там само.- 28 серпня.- С.4; Балага Ю. Русинство: ідеологи і покрителі // Там само.- 6, 7 вересня.- С.3, 9 вересня.- С.3-4; Мишанич О. Від підкарпатських русинів до закарпатських українців // Там само.- 23, 24, 25, 27 листопада.- С.2, 28, 29 листопада.- С.3; Чучка П. Рівноправність чи автономія // Там само.- 1991.- 31 жовтня.- С.1; Сенько І. Три автономії // Там само.- 27 листопада.- С.2-3.
24. Гольдмаш П. Хто ми і чого добивасмося // Там само.- 1990.- 28 вересня.- С.2; Заяць В. Чи треба русинам сперечатися? // Там само.- 19 жовтня.- С.2.
25. Наша земля-українська // Там само.- 1991.- 15 лютого.- С.1, 3; Висновки робочої групи обликонкому по вивченню правомірності питань, що підняті в декларації товариства карпатських русинів від 9 січня 1991 р. // Там само.- 24 жовтня.- С.1.
26. Ребрик М. Проект самоврядності: манівці пошуку // Там само.- 1992.- 29 лютого.- С.2; Данилюк Г. Схвалено законопроект про самоврядне Закарпаття // Там само.- 11 березня.- С.1; Кому вигідно розбрат? // Там само.- 21 липня.
27. Данко О. "Карпаторусинство"- засіб політичного обману // Там само.- 1993.- 11 березня.- С.2; Маркусь В. Як Магочій творить окремий народ // Там само.- 16 березня.- С.2; Лавер Г. Хто сіє, або захоочення сепаратизму в Закарпатті // Там само.- 17 серпня.- С.3; Мушинка М. Допоки ще? // Там само.- 20 листопада.- С.4.
28. Кампов П. Словаки в нашому краї // Там само.- 1993.- 23 жовтня.- С.2; Його ж. Євреї в нашому краї // Там само.- 1994.-

- 5 лютого.- С.2; Його ж. Румуни в нашому краї // Там само.- 1995.- 7 лютого.- С.3.
29. Латко І., Гайниш Й. Вивчаємо словацьку мову // Там само.- 1993.- 22 травня.- С.1; Латко І. На сторінках "Словацького кур'єра" // Там само.- 1996.- 13 лютого.- С.1; "Словацька мозаїка" // Там само.- 6 липня.- С.4.
30. Іванов П. Звідки багатство в циган? // Там само.- 1994.- 30 серпня.- С.2; Адам А., Бучко Е. Вигадане багатство циган // Там само.- 4 жовтня.- С.1.
31. Свято словацької культури // Там само.- 1990.- 5 жовтня.- С.4; Марушак О. "Марцівор"- свято древнє // Там само.- 1991.- 12 березня.- С.3; Фестиваль у Петрові // Там само.- 8 червня.- С.2; Панчук Н. Словацька веселка // Там само.- 25 вересня.- С.1; Демчук У. Циганська веселка // Там само.- 1992.- 20 травня.- С.1.
32. Гранчак І. Вічнозелені галузки Карпатського краю // *Новини Закарпаття*.- 1991.- 6 лютого.- С.4-5; Його ж. Автономія: за і проти // Там само.- 6 листопада.- С.4-5; Його ж. Самоврадіність: за і проти // Там само.- 28 листопада.- С.4-5.
33. Рущак М., Бойко М. Економіка і самоврадіність // Там само.- 1991.- 30 листопада.- С.6; Габор І. Не гаяти часу // Там само.- 1992.- 23 січня.- С.4; Сабов В. Наше бачення майбутнього Закарпаття // Там само.- 20 лютого.- С.3.
34. Мушинка М. Я захищаю термін "русини-українці" // Там само.- 1991.- 21 травня.- С.4; В. Маркусь; "Світ поважас сильних" // Там само.- 5 жовтня.- С.8; Чучка П. "На напій, не своїй землі" // Там само.- 1992.- 22 серпня.- С.4; Балєга Ю. Гордіші еталінсько-сусловського вишколу // Там само.- 31 жовтня.- С.8-9; Сенько І. Не у назві суть // Там само.- 1997.- 18 жовтня.- С.14.
35. Магочий П.Р. Новий чи відроджений народ? // Там само.- 1991.- 21 травня.- С.5; Нитка В. П.Р. Магочий у "Новинах Закарпаття" // Там само.- 2 липня.- С.4; Магочий П.Р. Європа народів, а не держав // Там само.- 24 серпня.- С.8.
36. Поп І., Галас В. Суспільні і геополітичні орієнтири державотворення України // Там само.- 1993.- 15 травня.- С.8-9; Галас В., Поп І. Влада і народ // Там само.- 17 липня.- С.8-9; Галас В., Поп І. Чи стануть закарпатці повноправним народом? // Там само.- 27 листопада.- С.11-12.
37. Лемак В. Уроки історії вчать, або інтегральні націоналісти на Закарпатті: минуле і сьогодення // Там само.- 1993.- 2 березня.- С.6.

38. Пасиченко М. Проблема русинів з точки зору теорії етносу // Там само.- 1993.- 5 січня.- С.6.
39. Митрович І. Національні відносини в контексті сучасних реалій // Там само.- 1995.- 9 лютого.- С.4.
40. Тонт М. Міграція населення: тенденції і проблеми // Там само.- 1996.- 6, 11, 18 червня.- С.5; Його ж. Міграція мовою статистики // Там само.- 1998.- 4 квітня.- С.11.
41. Папілі М. Літо й нелегали // Там само.- 1997.- 14 червня.- С.6; Синьоокій М. Нелегалів не меншас // Там само.- 16 вересня.- С.5; Дурунда А. Нелегали, нелегали... // Там само.- 1998.- 20 січня.- С.8; Синьоокій М. Ліберійців затримали у Ділові // Там само.- 8 травня.- С.16; Густі І. Земля обітована вабить. Ще дужче... // Там само.- 26 вересня.- С.11; Стрілецький В. Нелегальній міграції- надійний заслін // Там само.- 1999.- 27 травня.- С.2; Азіат нам не брат? // Там само.- 21 жовтня.- С.6; Синьоокій М. Статистика одного міліцейського відділення // Там само.- 16 листопада.- С.6.
42. Густі І. Які ми? Хто ми? Скільки нас? // Там само.- 1997.- 27 березня.- С.2; Заяць А. Гряде перепис населення // Там само.- 20 травня.- С.2; Чи буде нас 52 мільйони? // Там само.- 1998.- 24 лютого.- С.5; До всеукраїнського перепису населення // Там само.- 1999.- 24 липня.- С.3.
43. Жирош І. У валалі Сторожниця // Там само.- 1991.- 3 січня.- С.4; Попова Л. "Ака сі мі красна", або словацька веселка // Там само.- 25 вересня.- С.8; Чучка П., Латко І. Будуть свої словакети // Там само.- 1994.- 2 червня.- С.5; Панькович В. Веселилась "веселица" // Там само.- 1995.- 21 вересня.- С.6; Латко І. "Наш культурно-історичний календар. 1997" // Там само.- 1997.- 27 березня.- С.3.
44. Фесушак С. та ін. "Бурхлива" діяльність // Там само.- 1996.- 15 лютого.- С.6.
45. Попова Л. Відчуті себе такими як усі // Там само.- 1996.- 22 лютого.- С.5.
46. Звернення циганських товариств // Там само.- 1997.- 26 квітня.- С.11.
47. Волошин Г. Циганські діти не винні // Там само.- 1991.- 31 січня.- С.3; Попович І. Проблеми циган розв'язувати циганам // Там само.- 6 липня.- С.3; Меньор С. Будувай оселився у таборі // Там само.- 1994.- 1 січня.- С.3; "Циганська ватра" "палала" у Боздоському парку // Там само.- 1995.- 15 липня.- С.16; "Романі яг"- нова газета // Там само.- 1999.- 1 квітня.- С.7.
48. Вивчаємо угорську мову! // Там само.- 1991.- 31 січня.- С.6.

49. Кевер Д. Чим занепокоєні угорці? // Там само.- 1991.- 26 листопада.- С.5; Майсарош І. Міркування про автономію // Там само.- 15 жовтня.- С.2.
50. Бадла Л. Модель для наслідування // Там само.- 1991.- 28 лютого.- С.5; Лизанець П. Угорська національна меншини на Закарпатті // Там само.- 1998.- 22 жовтня.- С.6; Густі В. Угорська спільнота: позитивні тенденції розвитку // Там само.- 1999.- 9 грудня.- С.4.
51. Мигалко І. Новини з румунських сіл // Там само.- 1991.- 4 квітня.- С.8; Його ж. "Новини румунського регіону" // Там само.- 1997.- 3 квітня.- С.3; Бочкай В. Румунські перлини // Там само.- 1991.- 4 травня.- С.5.
52. Балог К., Попешко М. Мерцішор- символ весни // Там само.- 1991.- 13 березня.- С.6; Закарпатські румуни відзначають свято весни // Там само.- 1995.- 14 березня.- С.3; "Мерцішор-97" приймала Біла Церква // Там само.- 1997.- 5 квітня.- С.2.
53. "Що ми, німці, хочемо..." // Там само.- 1991.- 21 лютого.- С.7; Ціцак М. Кобалевицькі німці // Там само.- 1994.- 12 квітня.- С.5; Рішко М. Пісня над Замковою горою // Там само.- 1995.- 9 вересня.- С.6; Гудак М. А за Павлином і Паланок // Там само.- 1996.- 27 лютого.- С.3; Куля Ф. Німецькі школи на Закарпатті // Там само.- 1997.- 23 жовтня.- С.6; Гаригонич В. Німецьке свято у Паланку // Там само.- 1998.- 10 вересня.- С.3; Його ж. Святують німці Закарпаття // Там само.- 23 вересня.- С.7.
54. Новини товариства російської культури // Там само.- 1995.- 1 квітня.- С.3; На "вогник" в "Русский дом" // Там само.- 6 травня.- С.12; Світлична М. "Русский дом"- ветеранам Великої вітчизняної // Там само.- 1997.- 17 травня.- С.12; Попова Л. "Народная троца" не заростає до нього і в місті над Ужем // Там само.- 1998.- 13 червня.- С.3; Свято Пушкінської поезії // Там само.- 1999.- 17 квітня.- С.11; Створено молодіжний осередок // Там само.- 6 травня.- С.2; "Русский дом" переобрав голову ради // Там само.- 18 листопада.- С.3.
55. Дні печалі // Там само.- 1994.- 14 квітня.- С.8; Рішко М. Дні пам'яті на Закарпатті // Там само.- 23 квітня.- С.7; Луцкер І. Ханука- свято світла // Там само.- 1998.- 15 січня.- С.8; Попова Л. Шолом, Закарпаття // Там само.- 5 травня.- С.2.
56. Офіциньський Р. Тисячоліття найкращих сподівань // Соціал-демократ.- 2000.- 30 грудня.- С.12.
57. Матеріали науково-практичної конференції "Міжетнічні відносини в Закарпатті: історія, сучасні проблеми", - Ужгород: Патент, 1994.- С.66-67.